

UDK 811.163.42(091)
Izvorni znanstveni članak
Rukopis primljen 15. IX. 2005.
Prihvaćen za tisak 14. XII. 2005.

Kristina Štrkalj Despot
Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Ulica Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb
kdespot@ihjj.hr

DOSAD NEOBJAVLJENA HRVATSKA VERZIJA LEGENDE O SVETOM EUSTAHIJU

U radu se prvi put objavljuje hrvatska verzija legende o svetom Eustahiju iz *Fantovičeva zbornika* s početka XVI. st., koja u tom rukopisu nosi naslov *Od Placida, viteza rimskoga*. Donose se transkripcija teksta i najvažnije grafijsko-ortografske i jezično-stilske značajke.

1. Uvod

1.1. Dosad neobjavljena hrvatska verzija legende o sv. Eustahiju¹ nalazi se u rukopisnom latiničkom zborniku s početka XVI. st., koji je Hamm nazvao *Bečkim rukopisom*, a mi ga nazivamo *Fantovičevim zbornikom* jer na samome kraju zbornika stoji naknadno upisano *Ovo je libar Mare Fantoviča, na slavu Božju i majke negove*². Vlasnik je zbornika Slavistička knjižnica Sveučilišta u Beču (*Fachbibliothek für Slavistik der Universität Wien*³ (sign. HS 6).

Iz toga zbornika dosad je objavljen samo tekst *Od rasutja jerozolimskoga*, a

¹ Sveti Eustahije obično se prikazuje kao vojnik ili vitez na konju. Prepoznatljiva mu je ikonografska oznaka bijeli jelen sa svjetlećim rogovima i raspelom među njima. Često se pojavljuje u pratnji pasa. Spomendan mu je 20. rujna (Vidović 2003: 191).

² Graf. *Ouo ge Libar mare fantouicha, na slavu Bosgu i magche gnegoue*. U knjizi *Leksik prezimena...* nije potvrđeno prezime Fantović, ali je potvrđeno Fantov (str. 161), i to s najviše nositelja u šibenskome području, te nešto manje u zadarskome. To je važan podatak za prostorno smještanje *Fantovičeva zbornika* jer i po svojim jezičnim značajkama zbornik pripada južnijim dijelovima ikavsko-ekavskoga čakavskoga dijalekta.

³ Srdačno zahvaljujemo dr. Norbertu Brienu na suradnji i spremnosti da nam ustupi snimku cijeloga *Fantovičeva zbornika*.

objavio ga je Hamm 1987. u 40. knjizi *Starih pisaca hrvatskih*. U kratku uvodu prije transkripcije⁴ toga teksta Hamm (1987: 26) opisuje spomenuti zbornik, kojim se, prema našim saznanjima, nitko poslije njega nije bavio, tako da su svi ostali tekstovi dosada neobjavljeni. Zbornik je malen (svega 30 folija), a sadržava tekstove: *Od rasutja jerozolimskoga* (1r–14v), *Od Placida, viteza rimskoga* (16r–17v), *Od svete Julijane dive* (18r–20r), *Od jednoga mladića kapitul* (20v) i *Mišljenje muke Božje* (21r–30v). Na prvoj je foliji samo naslov *Od rasutja jerozolimskoga*, a tekst počinje tek na str. 2r. Prije samoga teksta stoji kratica IC XC, kao invocacija ili zaziv Božjega blagoslova, a označava prva i zadnja slova Kristova imena u grčkome (ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ)⁵. Na samome kraju zbornika (str. 30v) nalazi se već spomenuti napis: *Ovo je libar Mare Fantovića, na slavu Božju i majke ěegove*, a u desnome donjem kutu ispod toga, već prilično nečitko, stoji *Finis Deo gf...]*, što je nesumnjivo uobičajena latinska završna formula *Finis. Deo gratias*. Cijeli zbornik pisale su tri ruke⁶, a tekst *Od Placida, viteza rimskoga*, koji je predmet našega proučavanja, u cijelosti je napisala jedna ruka.⁷

1.2. Legenda o svetom Eustahiju bila je vrlo popularna u europskom srednjovjekovlju. Ta se legenda nalazi u latinskoj zbirci Jacobusa de Voragine *Legenda aurea*⁸, koja je bila najčitanije hagiografsko štivo i glavni izvor za zapadnu srednjovjekovnu ikonografiju.⁹ Štefanić (1969: 252) smatra da su slavenski prijevodi načinjeni prema grčkom, no on tada nije imao uvida u ovu verziju. Na temelju iznimne sličnosti verzije iz *Fantovićeve zbornika* i verzije u *Legendi aurei*, skloniji smo misliti da je ovoj, dosad neobjavljenoj, verziji legende o Eustahiju predložak bila upravo verzija iz te popularne zbirke. Na to upućuje i činjenica da se gotovo svi ostali tekstovi iz *Fantovićeve zbornika* nalaze u zbirci *Legenda aurea* (*Od svete Julijane dive* sasvim sigurno, a i verzije tekstova *Od rasutja jerozolimskoga* i *Mišljenje muke Božje* iz *Fantovićeve zborni-*

⁴ Hamm tekstološki postupak koji primjenjuje naziva transkripcijom, iako to prema suvremenim tekstološkim načelima nije prava transkripcija, nego je bliži transliteraciji, tj. negdje je na pola puta između transkripcije i transliteracije.

⁵ Kratica IC XC nalazi se katkad i u obliku IS XS jer se grčko IC slovo sigma prenosi u latinicu kao C ili S.

⁶ Više o tome u Hamm (1987: 26).

⁷ Govoreći o zborniku Hamm (1987: 27) iznosi pretpostavku da je zbornik možda nastao tako da je Marulić svoje prijevode diktirao drugima. Za takvu pretpostavku ne samo da ne može biti sigurne potvrde, nego nije jasno niti na temelju kakvih indicija smatra da bi tekstovi iz „*Bečkoga*“ tj. *Fantovićeve zbornika* mogli biti Marulićevi prijevodi.

⁸ Koristili smo se latinskim predloškom A Voragine (1890: 712–718) i engleskim prijevodom De Voragine (1995: 266–271).

⁹ Vidović (2003: 190).

ka postoje u toj zbirci, ali još treba istražiti njihovu sličnost). Svakako je kuriozitet i to da je *Legenda aurea* iz godine 1307. u gotičkom minuskulnom rukopisu (na latinskome jeziku) sačuvana upravo u šibenskom samostanu franjevac konventualaca¹⁰, te je naš prevoditelj, s obzirom na prostornu bliskost, s njom mogao doći u kontakt.

1.3. Dosad je izdana samo jedna hrvatska verzija legende o svetome Eustahiju, i to ona iz *Pazinskih fragmenata* (spomenik hrvatskoglagoljske književnosti iz XIV. st.) pod nazivom *Legenda o Evstatiju*. Objavio ju je Štefanić (1969: 252–254), koji “s obzirom na veliku arhaičnost jezika” kojim je pisana zaključuje da je vrlo stara te je smješta “možda čak u XI. st.”.¹¹ Ta verzija bitno je različita od naše, i zasigurno ne potječe iz iste matice.

1.4. U “integralnoj” verziji legende (A Voragine 1890: 712–718, De Voragine 1995: 266–271) prepričava se život rimskoga vojskovođe Placida, vrlo plemenita i dobra čovjeka, od njegova preobraćenja na kršćanstvo, na koje ga je potaknulo ukazanje jelena s križem među rogovima, preko mučeničkoga, jobovskoga života do mučeničke smrti njega i cijele njegove obitelji na lomači. Verzija iz *Fantovićeva zbornika* pod naslovom *Od Placida, viteza rimskoga*, koju ovdje donosimo, ne uključuje “cijelu” legendu, nego samo njezin početak: opis lova u kojem Placid “po mirakulu”, tj. ukazanju Isusa Krista u liku prelijepoga jelena s križem među rogovima, odlučuje ostaviti idolopoklonstvo i prikloniti se kršćanstvu, opis preobraćenja cijele obitelji (žene i dvojice sinova) te na kraju njihovo krštenje, na kojem on uzima kršćansko ime Eustahij. Budući da je priča sadržajno i kompozicijski zaokružena (iako je u odnosu na verziju iz zbirke *Legenda aurea* znatno skraćena) i da završava tipičnim srednjovjekovnim toposom i formulom pobožnosti¹² (*Amen*), možemo zaključiti da se radi o “namjerno” znatno skraćenoj verziji legende, koja je prije svega poučnomoralizatorskoga karaktera, te je u tom obliku (bez opisa mučeničkoga života i mučeničke smrti) svojedobno svakako bila vrlo prikladna kao poticaj “poganima” da se obrate na kršćanstvo i kao faktor učvršćenja vjere “pravovjernih”. Završna formula nesumnjiv je pokazatelj da je tekst dovršen, no nedostatak to-pike i formule početka upućuje na pomisao da tekstu nedostaje sam početak. Na to upućuje i činjenica da su u zborniku stranice koje prethode tekstu *Od Placida...* prazne (15r, 15v, 16r), a prethodni tekst *Od rasutja jerozolimskoga zavr-*

¹⁰ Podatak iz Hercigonja (1994: 155).

¹¹ Prema Štefanić i suradnici (1969: 252) legenda je sačuvana “u mnogim ćirilskim rukopisima (počevši od XIV. st.)”.

¹² O topici i formulama početaka i završetaka hrvatske srednjovjekovne proze u Fališevac (1980: 105–110).

šava uobičajenom latinskom formulom pobožnosti *Finis. Deo gratias!* (nesumnjivo je dakle dovršen). Prazni listovi, čini se, sačuvani su za naknadni prijevod samoga početka naše verzije *Legende o Placidu*, ali nažalost nikada nisu ispisani. Tomu u prilog govori i činjenica da se u prvoj rečenici uopće ne spominje Placidovo ime, nego se na njega referira samo glagolskim oblikom u 3. licu jednine: *Jedan dan u lov[u] [s] svojimi harti vidi u jednom goñenju jedno mnoštvo jelinov...*, a već u sljedećoj rečenici uz vitez stoji određeni pokazni determinator *ta* ('taj'), koji upućuje na to da riječ *vitez* pripada tematskome dijelu iskaza, i da je već trebala biti spomenuta (*I videći ga ta vitez...*). Takav početak nije uobičajen u pripovjednom strukturiranju svetačkih legendi.¹³ Osim toga, u zbirci *Legenda aurea*, koja je čini se predložak našem tekstu, opisu lova, kojim neposredno počinje naš tekst, prethodi kratak opis Placidova dotadašnjega moralnoga i časnoga života. U našem se tekstu, iako takva opisa nema, referira na čitateljevo „predznanje“ o Placidovu moralnu i časnu životu prije obraćenja (...*ja ću te postaviti u mrižu od spasenja jer tvoja dobra dela nisu poginula...*). Zbog svega navedenoga, pri budućim, osobito književnoteorijskim proučavanjima ovoga, dosad neobjavljenoga srednjovjekovnoga pripovjednoga djela, a osobito pri analizi strukturiranja i kompozicije, treba imati na umu da tekstu gotovo sigurno nedostaje sam početak.

2. Tekstološka obrada

2.1. Napomene uz transkripciju teksta

Tekst donosimo u latiničkoj transkripciji sa suvremenom interpunkcijom. U uglatim zagradama donosimo rekonstruirane dijelove, kratice razrješavamo bez zagrada, nesumnjive grafijske pogreške ispravljamo. Grafemima *ñ* i *l* obilježavamo foneme /*ñ*/ i /*l*/ jer se grafemskim sljedovima *lj* i *nj* označuju neslive-ni suglasnički skupovi *n+j* i *l+j*. Dvjesto kosim crtama označavamo kraj stranice u rukopisu. Na marginama obilježavamo broj i stranu folije (kratica *r* za *recto* i *v* za *verso*) u rukopisu. Bilješke uz tekst obuhvaćaju: napomene uz značenje pojedinih leksema, izvornu grafiju za moguća dvojna čitanja, za grafijske pogreške i sl., usporedbe s ostalim hrvatskim verzijama te legende i razne druge pojedinosti.

¹³ Više o pripovjednoj strukturi svetačkih legendi u Fališevac (1980: 107).

2.2. Transkripcija

Od Placida, viteza rimskoga

16v (...) Jedan dan u lov[u] [s] svojimi harti¹⁴ vidi u jednom goñenju jedno mnoštvo jelinov, meju kimi biše jedan jelin najlipji oda vsih onih ostalih. I videći ga ta vitez onako lipa i velika, ostavi vsih jinih i poča onoga tirati da ga uhiti¹⁵, ki jelin izajde iz onoga garmja i ulize i pobiže još u vekše garmje, ko ondi blizu biše. I tovariši Placidovi, ne mogući sa ñim toliko obtkati, ostaše oni nadzadu, a on sam pojde tirajući onoga jelina. Videći tada on jelin da sam Placid tiraše ga, uzajde na jedan varh i skoči na jednu stinu visoku i obrativ se suprotiv Placidu, a on Placid vitez izsede iz koña na kom jizjaše¹⁶ i poča se čuditi vele od onoga jelina misleći kako bi ga mogal uhititi. E ovo, tudje Bog ukaza mu velik mirakul: svarhu rozi onoga jelina vidi posridi jedan križ veće prosvitļen nego sunce ko o podne sviti. Tada on jelin poča govoriti i reče onomu vitez Placidu: “O, Placide, zač me progoniš po ovoj pustiñi? Znaj ujistinu da sam ja Isukarst, Spasiteļ svita, koga ti progoniš, a ne znaš ñega.” Slišeci te

17r riči, on vitez pade na zemļu od stra//ha. Tada reče mu Isukarst: “Ne boj se, Placide, zač ti si me proganaļ tud u priliku od jelina, zač ja ću te postaviti u mrižu od spasenja jer tvoja dobra dela nisu poginula, da stoje živa, niki del od ñih, prid manom. I ti i žena tvoja i sinovi tvoji očete jimiti život vični. I ti učini vse ono ča ti ja reku.” Odgovori Placid i reče: “Gospodine Bože, ja znam da si ti ki obraćaš na pravi put onih ki gredu bludeći i obraćaš jih na put od jistine, da, molim te, Gospodine, reci mi ča jimam ja učiniti.” Odgo[vo]ri Isukarst i reče: “Poj daj i pitaj popa od karstjanov¹⁷ da te umije i opere od griha istočnoga i od gardoće idolske, i on pop da te vodom od karsta opere.” Reče tada Placid: “Gospodine, ako ti je ugodno da ovo vidinje ko sam vidil od tvoje svete prilike dim, neka ga ukažu mojoj ženi i mojim sinovom i prijateļem i mojemu tovarištvu tolikoje?” Reče tada Isukarst: “Pojdi i reci jim ča si vidil i čul od mene da oni ne poginu, ner s tobom i svetimi ostalimi primu život vični.” Vrativ se domomka, Placid zazva ženu svoju i sini svoji i povida jim ono ča biše vidil i čul.

17v Tada žena ñegova poča govoriti da “Ujistinu, Placide, ti si vidil // Gospodina Boga karstjanskoga, zač ovu noć minutu sañalo mi se jest ono ča si ti

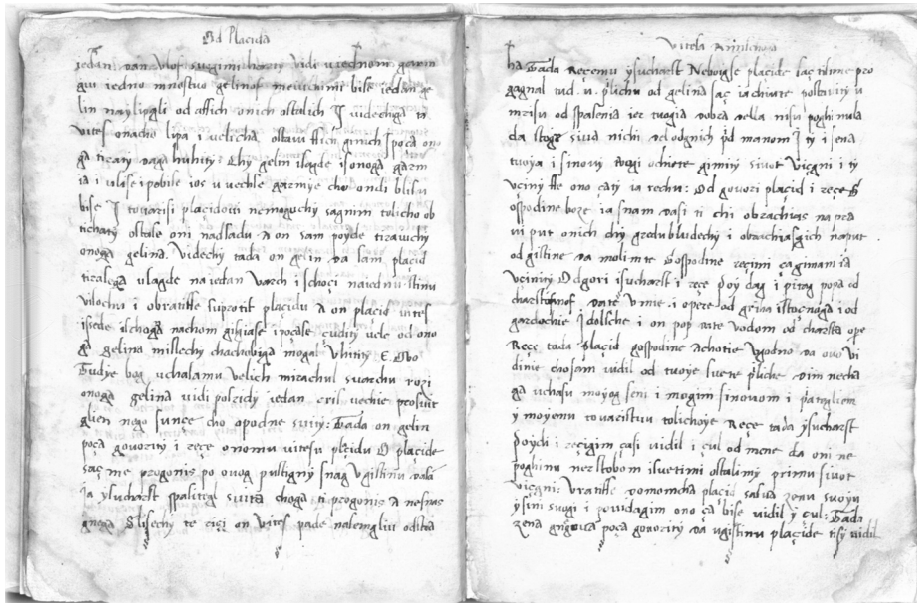
¹⁴ ‘Vrsta lovačkoga psa’. Vidi u AR III. s.v. *hrt*.

¹⁵ Graf. *huhity*.

¹⁶ Graf. *jifgiase*.

¹⁷ Graf. pogr. *charstjanof*.

vidil na onom varhu kada onoga jelina tiraše. I ono ča ti vidi, k meni pride govoreći: ‘E ovo, muž tvoj Placid vraća se k tebi. Pojdite k popu karstjanskomu i učinite ono ča sam mu rekal, neka jimate život vični.’ I zato se meni čini da pojdemo barzo k popu i od néga primemo svet karst i učinimo ono ča nam on zapovi.” I pošad oni, najdoše popa onoga pripravna da jih karsti i rekoše mu on mirakul veliki ki bihu vidili i da bihu došli da jih karsti. I vsi karstiše se i prijaše nauk négov, pak svaki od njih poča se zvati jimenom pravim. Placidu bi jime Eustakij¹⁸, a ženi négovi Eukupista¹⁹, a starjemu²⁰ sinu Agapit, a drugomu mlajemu bi jime Tempisto. I karstiv se oni, prijaše telo Isukarstovo i biše dilnici od dobra Svete matere crikve po milosti Svetoga Duha i prijaše život vični. Amen. //

Snimka stranica 16v i 17r iz Fantovičeva zbornika

¹⁸ Graf. *Eustachig*. Može se čitati i *Eustahij*. Budući da pretpostavljamo prijevod s latinskoga (*Legenda aurea*) vjerojatnije je *Eustakij*. U glagoljskoj verziji ženino je ime *Věra*, a u mladim hrvatskim verzijama (Turković 1795: 299, Vidović 2003: 57) *Teopista*. U zbirci *Legenda aurea* ime glasi *Theospis*.

¹⁹ Graf. *Euchupista*. Usp. prethodnu bilješku.

²⁰ Graf. *stargemu*. Radi se vjerojatno o nekom obliku kontrakcije, što je u komparativu često, a postoji i komparativni nastavak *-ji*. Možda je i pogreška pa treba čitati *starijemu*.

3. Grafijske značajke rukopisa

S obzirom na to da se radi o rukopisu s početka XVI. st., jasno je da grafiju toga rukopisa karakteriziraju višeznačnost i nejednoslovčanost mnogih grafema. Jednoslovčani i jednoznačni su grafemi za foneme /a/, /b/, /d/, /e/, /l/, /m/, /o/, /p/, /r/, /t/. Ostali fonemi označuju se ambigvitetnim jednoslovima (*c*, *g*, *i*, *y*, *s*, *u*, *f*, *z*), jednoslovom s podslovkom (*ç*), dvoslovima (*ch*, *gh*, *kh*, *gl*, *gn*, *ig*, *gi*) i troslovima (*chi*, *gli*).²¹

Grafijski se ne naznačuje fonološka razlika između /s/ i /š/, /c/ i /č/, /z/ i /ž/. Grafemom *u* označavaju se fonemi /u/ i /v/, a grafemom *f* – /f/ i /v/. Grafemom *g* bilježe se /j/ i /g/, a grafem *gh* jednoznačno označava /g/. Grafemom *ç* bilježe se /c/ i /č/, a grafem *c* jednoznačno je /c/. Grafem *gi* jednoznačno je /j/. Grafemi *gl*, *gli* i *gn*, *gni* označavaju /l/ i /n/, što je uobičajeno u južnoj latiničkoj praksi. Grafemom *y* bilježe se /j/ i /i/, a grafemom *f* – /s/, /š/, /z/ i /ž/.

Tablica: Grafijsko predočavanje fonema

<i>fonemi</i>	<i>grafemi</i>	<i>fonemi</i>	<i>grafemi</i>
/c/	<i>c ç</i>	/l/	<i>gl gli</i>
/č/	<i>ç</i>	/n/	<i>gn n</i>
/c/	<i>chi ch</i>	/s/	<i>f</i>
/g/	<i>g gh</i>	/š/	<i>f</i>
/h/	<i>ch h</i>	/u/	<i>u v</i>
/i/	<i>i y</i>	/v/	<i>f u v</i>
/j/	<i>i g y ig j gi ø</i>	/z/	<i>f z</i>
/k/	<i>ch kh</i>	/ž/	<i>f z</i>

4. Jezik

4.1. Glasovne značajke

Za prostorno smještanje tekstova, osobito čakavskih, *refleks jata* od presudne je važnosti.²² Analiza refleksa jata u tekstu²³ pokazuje pravilnost ikavsko–

²¹ V. tablicu.

²² Usp. Malić (1997a: 486).

²³ Treba imati na umu da je tekst opsegom malen i da će se ikavsko–ekavski odnosi mož–

ekavskoga reflektiranja jata po zakonu Jakubinskoga i Meyera (npr. ikavizmi: *najlipli, lipa, tirati, pobije, posridi, mrižu, griha, dilnici* itd., i ekavizmi: *dela, del, telo*). Potvrđeno je tek nekoliko odstupanja u korist ikavizma: *stinu* (Ajd), *jelin*²⁴ (Njd, potvrđeno 4 puta), *jelina* (Gjd, potvrđeno 5 puta), *jelinov* (Gmn, jedna potvrda). Takav refleks jata karakteristika je čakavskoga ikavsko-ekavskoga dijalekta, i to njegova jugoistoka (zbog odstupanja u korist ikavizama), a vjerojatno je riječ o području Vrgade ili sjevernije od nje²⁵. Na područje između Zadra i Šibenika upućuje i rasprostranjenost prezimena Fantov²⁶.

Tipično čakavsku fonološku crtu, *jaku vokalnost*, pokazuju u tekstu: zamjenica *ča* (potvrđena i u prijedlogom prefigiranu obliku bez vokalizacije *zac*) i zamjenica *manom* (Ijd). I ostale vokalske značajke očekivano se uklapaju u čakavski fonološki sustav: slogotvorno *ř* redovito je devokalizirano (*harti, garmja, varh, gardoće* itd.), refleks prednjojezičnoga nazala /e/ iza palatala /j/ i /č/ (za /ž/ nema potvrde) redovito je /a/: *poča* (4 potvrde), *prijaše* (3 potvrde), početno *i* prejotirano je u svim domaćim riječima osim u vezniku *i* te prijedlogu/prefiksu *iz(-)* (*iz, izajde, izsede, istočni*),²⁷ pa u tekstu imamo: *jinih, jimiti, jih, jistine, jimam, jim, jime*²⁸ itd. Smatramo da je prijedlog/prefiks *v̂(-)* u tekstu vokaliziran u *u(-)*, ali nam grafija zbog dvoznačnosti grafema *u* i *v* ne pruža za to sigurne dokaze.²⁹

Obilježja konsonantizma također su čakavska. Refleks prasl. **d'* je čakavski *j*, npr. *tolikoje, tudje, meju*, u komparativu *mlajemu*, u imperativu: *poj*³⁰ i u imperfektu: *jizjaše*. Čakavsko završno *-l* redovito je u imenicama i muškom rodu glagolskoga pridjeva radnog (*del, mogal, progañal, vidil, čul*). Glagol *hotiti* potvrđen je samo u obliku bez početnoga *h* (*oćete*), II. palatalizacija potvrđena je u Nmn *dilnici* i Gmn *rozi*, a prezent (za infinitiv nema potvrde) prefigiranoga glagola *iti* sa skupinom *-jd-* (*pojde, izajde, uzajde, pojdemo*).

da pokazati drukčijima kada se objave tekstovi i jezične analize ostalih tekstova iz istoga zbornika pisanih istom rukom.

²⁴ U Skok (1971: 771) stoji da se u riječi *jelin* radi o zamjeni sufiksa *-en* sufiksom *-ěn*, stoga *-i-* u *jelin* smatramo ikavskim refleksom jata (stsl. *jelenъ*).

²⁵ Prema konzultacijama s prof. dr. Josipom Liscem.

²⁶ Usp. bilj. 2.

²⁷ Usp. Malić (1997a: 495). Potvrda za oblike glagola *iti* u tekstu nema, budući da je opsegom malen.

²⁸ Primjeri kao *jime* mogu biti i bez prejotacije, sa sačuvanim prasl. *j* koje je onda možda dalo i boju vokalu koji slijedi. (Prema napomeni prof. dr. Josipa Lisca).

²⁹ Npr. usp. graf. u prvoj rečenici: *iedan dan v lof svogimi harty vidi u iednom...*

³⁰ Potvrđeno je i *pojdi*.

4.2. Morfološke značajke

Budući da je tekst opsegom malen, nemamo u njem potvrda za sve padežne nastavke. Imenice muškoga i srednjega roda dekliniraju se uglavnom po glavnoj deklinaciji (nekadašnja *o-/jo-* deklinacija). Potvrđeni su jedninski nastavci: *-Ø* za m. r. i *-e* za s. r. u nominativu (*dan, vitez, mirakul, del, sunce, vidi-nje, jime*), *-a* u genitivu (*svita, jelina, koña, straha, spasenja*), *-u* u dativu (*vitezu, tovarištvu*), *-e* u vokativu (*Placide, Gospodine*), *-om* u instrumentalu (*jimenom*). U lokativu je potvrđen jedino noviji nastavak *-u* (*u lovju, u goñenju*). U množinskim padežima potvrđeni su nastavci: *-i* u nominativu m. r. (*tovariši, sinovi*) i *-a* u s. r. (*dela*), *-ov* i *-i* u genitivu (*jelinov, rozi*)³¹, *-om* i *-em* u dativu (*sinovom, prijatelem*), *-i* (< *y*) u akuzativu (*sini, stari Amn u- osn.*) te *-i* u instrumentalu (*harti*).

Većina se imenica ženskoga roda iz teksta sklanja po *a*-deklinaciji. Za te su imenice potvrđeni jedninski nastavci: *-e* u genitivu (*prilike, jistine, gardoće* itd.), *-i* u dativu (*ženi*), *-u* u akuzativu (*stinu, zemlju, priliku*), *-i* u lokativu (*po pustiñi*), *-om* u instrumentalu (*vodom*). Nema potvrda za množinske nastavke imenica *a*-osnova. Potvrđene su samo tri imenice *i*-vrste: *noć* (potvrđena u Ajd), *rič* (potvrđena u Amn *riči*) i *milost* (potvrđena u Ljd *po milosti*). Imenica *mati*, koja se deklinira po konsonantskoj *r*-promjeni ženskoga roda potvrđena je u Gjd (*matere*).

U deklinaciji ličnih zamjenica i povratne zamjenice treba spomenuti: Ijd zamjenice *ja* s jakom vokalizacijom *prid manom*, dok je u Djđ potvrđen oblik *k meni* (a ne *mani*) i enklitični oblik *mi*, te za 3. l. m. r. enklitični oblik *mu*. U Gjd potvrđeno je: *mene, ñega* (i enklitični oblik *ga*), a u Ajd samo enklitični oblici *me, te, se*. U množini su potvrđeni: N *oni*, G *ñih* i prejotirano nenaglašeno *jih*, i u D *nam* i prejotiran nenaglašeni oblik *jim*. Od upitno-odnosnih zamjenica potvrđena je jedino karakteristično čakavska zamjenica *ča* (8x).

Iz riječi koje se dekliniraju po zamjениčko-pridjevskoj deklinaciji treba izdvojiti: stare likove pokaznih zamjenica *ta* ('taj') i *on* ('onaj'). Zamjenice i pridjevi u Gjd m. i sr. r. (*koga, onoga, istočnoga, svetoga*) te Ajd m. r. za živo (*onoga, karstjanskoga*) beziznimno imaju dočetno *-a*, a u Djđ m. i sr. r. dočetno *-u* (*onomu, karstjanskomu, mojemu, starjemu*³², *mlajemu, drugomu*), a Ljd m. i sr. r. beziznimno ima stari nastavak *-m* (*u jednom, na kom, na onom*), što je uobičajeno u onodobnim čakavskim tekstovima.³³ U Ijd m. r. potvrđen je na-

³¹ Više o genitivnim množinskim nastavcima u Malić (2002: 588–601).

³² Usp. bilj. 20. Moguće je čitanje *starijemu*.

³³ Usp. npr. Malić (1997a: 532–533), Malić (2002: 203–206), Kapetanović (2003: 138) itd.

stavak *-im* (*pravim*). Za ženski rod potvrđeni su jedninski nastavci: genitivni *-e* (*svete, tvoje*), u dativu je potvrđen nastavak *-i* prema neodređenoj deklinaciji (*ženi njegov*), akuzativni *-u* (*svoju, jednu*) i lokativni *-oj* (*po ovoj*). Potvrđeni su množinski nastavci: *-i* u N i A m.r. (*oni, tvoji, niki, ki, svoji*) i *-a* u N sr. r. (*tvoja, dobra*), *-ih* u G (*vsih, onih, ostalih, jinih*), *-im* u D (*mojim*) i *-e* u A ž. r. (*te*). Potvrđeni su i neodređeni oblici pridjeva (...*videći ga ta vitez onako lpa i velika*) i dativni nastavak *-i* neodređene promjene posv. zamj. *negov* (*negovi*). Komparativi se tvore nastavcima *-ši* i *-ji*: *veksi, mlaji, starji*³⁴, a potvrđen je i jedan komparativ tvoren pozitivom pridjeva i prilogom *veće* ('više'): *veće prosvitlen*. Superlativ se tvori prefiksom *naj-* i komparativom: *najlipi*.

Iako je tekst nevelik, glagolski su oblici u njemu dobro zastupljeni i raznoliki, što pripovjednomu tekstu daje osobitu fabularnu dinamiku, naglasak je na radnji i događanju, pa se i ovaj tekst, kao i srednjovjekovna pripovjedna proza uopće, s pravom može okarakterizirati kao "proza zbivanja".³⁵ Budući da se pripovijeda o minulim događajima, najobilnije su zastupljeni preteritalni oblici, i to ponajviše aorist, koji pripovijedanje o prošlim događajima čini živim i dinamičnim. Potvrđeni su jedninski oblici za treće lice *bi, pobiže, ulize, ostavi, poča, reče, pade* itd. i množinski oblici za treće lice *biše, najdoše*. Nešto su rjeđi imperfekt (3jd: *biše, tiraše, jizjaše*), perfekt (*si progahnal, nisu poginula, sam vidil, sam rekal, si čul*) i pluskvamperfekt (3mn: *bihu vidili, bihu došli*). Uz aorist, pripovjedač se ponajviše koristi prezentom: u prvom licu jednine potvrđen je stariji nastavak *-u* (*reku, ukažu*), iako preteže noviji *-m* (*dim, znam, molim, jimam*), a u ostalim licima uobičajeni nastavci (*znaš, progoniš, obraćaš; svi-ti, vidi; pojdemo, primemo; jimate; gredu, stoje*). Potvrđen je futur I. s naglašenim i nenaglašenim oblikom glagola *otiti* (*ću postaviti, očete jimiti*). Potvrđeni su imperativni nastavci *-Ø, -j* i *-i* u drugome licu jednine (*poj i pojd, ne boj se, znaj, daj, pitaj, reci*) i *-te* u drugom licu množine (*pojdite, učinite*). Složeni imperativni oblici nisu potvrđeni. U infinitivu je potvrđen samo nastavak *-ti* (*tirati, čuditi, govoriti, učiniti, zvati* itd.). Za kondicional u tekstu imamo jednu potvrdu za 3jd: *bi mogal*. Obilno je zastupljen glagolski prilog sadašnji (*videći, mogući, tirajući, slišeci, govoreći, bludeći*), nešto je rjeđi glagolski prilog prošli (*pošad, obrativ se, karstiv se*), glagolski pridjev radni potvrđen je u tvorbi perfekta, pluskvamperfekta i kondicionala, te jedanput kao dio pasivne konstrukcije (*Saňalo mi se jest*). Potvrđeni su i glagolski pridjevi trpni na *-n* (*prosvitlen, pripravna*) i na *-t* (*noć minutu*).

³⁴ Usp. bilj. 20.

³⁵ Usp. Fališevac (1980: 97).

Osobitosti nepromjenljivih vrsta riječi uglavnom su leksičke ili sintaktičke naravi, pa će o tome biti riječi u tim odjeljcima.

4.3. Sintaktičke osobitosti

Jedno od najvažnijih sintaktičko-stilskih obilježja ovoga teksta, kao i gotovo svih pripovjednih srednjovjekovnih tekstova, jest *polisindeton*: sastavno eksplicitno strukturiranje rečenica veznikom *i*. Npr.: *I zato se meni čini da pojedemo barzo k popu i od nega primemo svet karst i učinimo ono ča nam on zapovi.*” *I pošad oni, najdoše popa onoga pripravna da jih karsti i rekoše mu on mirakul veliki ki bihu vidili i da bihu došli da jih karsti. I vsi karstiše se i prijaše nauk negov.*

Veznik *i* intenzifikator *i* iznimno je frekventan, pojavljuje se čak 43 puta, što je za opsegom malen tekst doista mnogo³⁶. Mnogostruko ponavljanje veznika *i* “poznato je u mnogim starim jezicima³⁷ i naziva se *und-und stil*” (Budagov 1985: 137). Polisindeton, osobito s veznikom *i*, Hercigonja (1983: 410–411) tumači i kao stilsko izražajno sredstvo za karakterizaciju dinamike (tempa) iskaza, tj. “sintaktičku figuru za aktiviranje izraza, pojačanje ekspresije, konstituiranje specifičnog usporenog ritma, svojevrsnoga stilskog *staccata*, kojim se postiže određeni psihološki efekt: pažnja se naime svaki put nakon ponovljenog veznika zadržava uz izraz što uza nj dolazi”. Polisindeton kao izrazit element biblijske sintaktostilematike, osim stilske funkcije zadržavanja pozornosti čitatelja, u srednjovjekovnim tekstovima ima obično i strukturalno-kompozicijsku funkciju: specifičnim rasporedom članova polisindetskoga niza “gradi se stožer čitavog iskaza, ne samo smisaoni i afektivni već nerijetko i u smislu ritmizacije, pulsiranja teksta”³⁸. Polisindet dakle ima funkciju postizanja specifičnoga ritma, ali i funkciju strukturiranja kompozicije.³⁹

Osim eksplicitnih sastavnih struktura, vrlo su učestale odnosne rečenice, osobito one uvedene relativizatorom *ki*, a to je tako i u ostalim srednjovje-

³⁶ U opisu i brojenju načelno bi trebalo posebno razmatrati veznike, a posebno intenzifikatore. To ovdje nismo učinili zbog “proizvoljnosti” interpunkcije. Rečenice koje smo mi interpungirali na ovaj način, mogle su se interpungirati i drukčije, pa bi onda i omjer intenzifikatora i veznika bio potpuno drukčiji. Više o tome u Štrkalj Despot (2004: 186).

³⁷ Stecenko (1972: 148) kao karakteristiku staroruskoga jezika ističe iznimnu frekventnost sastavnoga veznika *a*. Takva se njegova raširenost tumači njegovom “univerzalnošću”. No i veznik je *i* u toj funkciji frekventan (Stecenko 1972: 167): “Sojuz *a* preoblađet v jazyke literaturnyh pamjatnikov, otažajuščih živuju narodnuju reč’, sojuz *i* šire predstavlen v proizvedenijah literaturno-knižnyh.”

³⁸ Hercigonja (1983: 411).

³⁹ V. o tome i u Fališevac (1980: 101).

kovnim tekstovima. Učestalost odnosnih rečenica nerijetko se previđa, te se govori o mnogo češćoj upotrebi paratakse nego hipotakse u srednjovjekovnim tekstovima⁴⁰ ili o većoj starosti jukstapozicije i koordinacije od subordinacije.⁴¹

Od implicitno subordiniranih struktura najčešći je upravni govor⁴², koji je i inače jedan od najfrekventnijih tipova slaganja u srednjovjekovlju. I u ovome tekstu potvrđena je srednjovjekovna sintaktička osobitost struktura s upravnim govorom: upotreba dvaju glagola govorenja u uvodnome dijelu strukture (npr.: ...*Tada on jelin poča govoriti i reče...*; *Odgovori Placid i reče...*; *Odgovori Isukarst i reče...*).

Osim implicitno subordiniranoga upravnoga govora, u tekstu je potvrđen i primjer upravnoga govora za koji je Kapetanović (2004: 89) utvrdio da je riječ o eksplicitno subordiniranome upravnome govoru. U legendi *Od Placida* potvrđen je primjer: *Tada žena negova poča govoriti da "Ujistinu, Placide, ti si vidil..."*. Takvo vezničko strukturiranje upravnoga govora s veznikom *da*, ali uz navođenje točnih riječi bez promjene lica, nije rijetko u srednjovjekovnim tekstovima⁴³ i svakako se radi o zanimljivoj i važnoj sintaktičkoj pojavi. Treba istražiti je li to doista samo stilem koji služi za intenziviranje pripovijedanja⁴⁴ ili se radi o činjenici sintakse onodobnoga jezičnoga sustava koja nije ili ne mora biti stilski obilježena.

Kao sintaktičku osobitost ovoga teksta treba istaknuti i učestalu, gotovo redovitu upotrebu determinatora uz imenicu. Osobito je u tom smislu stilski relevantna upotreba determinatora *jedan*⁴⁵, npr. *Jedan dan u lovu s svojimi harti vidi*

⁴⁰ Fališevac (1980: 101): "...Na sintaktičko-stilskom planu takav svijet strukturira se mnogo češćom upotrebom paratakse nego hipotakse; pojave se ne prikazuju u njihovoj uzročno-posljedičnoj povezanosti, jer one i nisu racionalno objašnjive, te se ne povezuju logički, već prvenstveno i jedino u kronološkome slijedu."

⁴¹ Više o tome u Štrkalj Despot (2004: 188). Usp. i Peškovskij (1928: 541), Pranjković (2002: 114).

⁴² Više o implicitnoj subordinaciji u srednjovjekovnim tekstovima, i osobito o upravnom govoru u Štrkalj Despot 2004.

⁴³ Potvrde za takav tip upravnoga govora iz *Berčićeva glagoljskoga fragmenta* i naših lecionara iz XV. st. donosi Kapetanović (2004: 90).

⁴⁴ Tu pojavu zapazila je i Petrović (1977: 195) i naziva je „upravnim govorom unutar upravnoga govora“ navodeći kako se radi o stilemu kojim se „najvjerojatnije želi intenzivirati pripovijedanje.“ (Prema Kapetanović 2004: 90).

⁴⁵ U primjerima koje navodimo determinator *jedan* ima često funkciju neodređenoga člana, i to uglavnom u rematskoj poziciji. U Mrazović–Vukadinović (1990: 244) izriče se tvrdnja kako determinator *jedan* jedino u rematskoj poziciji i može imati ulogu neodređenoga člana. Tu je tvrdnju relativizirao Silić (1992–1993: 407): "Nama se čini da tematičnost iskaza ne isključuje njegovu neodređenost i, obrnuto, rematičnost iskaza njegovu određenost." Silićev stav potvrđuje

u jednom gońenju jedno mnoštvo jelinov, meju kimi biše jedan jelin najlipļi... ili ... uzajde na jedan varh i skoči na jednu stinu visoku... Kao stilski obilježenno treba istaknuti i ponavljanje pokaznoga determinatora *on* ('onaj'), npr. *Vi-deći tada on jelin da sam Placid tiraše ga..., Slišeći te riči, on vitez pade na zemļu od straha..., a on Placid vitez izsede iz końa na kom jizjaše..., Tada on jelin poća govoriti i reče onomu vitez u Placidu..., i on pop da te vodom od karsta opere...* itd. Za razliku od detreminatora *jedan*, koji je nedvojbeno češći u rematskome dijelu iskaza i češće ima funkciju neodređenoga člana, determinator *onaj*, čini se, češći je u tematskome dijelu iskaza⁴⁶ jer najčešće referira na nešto o čemu je već bilo riječi. Najbolje se to očituje u iskazu: *Poj daj i pitaj popa od karstjanov da te umije i opere od griha istočnoga i od gardoće idolske, i on pop da te vodom od karsta opere.*

4.4. Rječnik

Rječnički se članak sastoji od natukničke riječi (tiskana masno), gramatičke odrednice (kurziv), objašnjenja značenja, broja pojavnica (u uglatim zagradama) i katkad napomene (u oblim zagradama). Natuknice navodimo u citatnim oblicima, ali kako je tekst opsegom malen, za glagole i zamjenice (ako je potrebno i za ostale deklinabilne riječi) donosimo i sve potvrđene oblike (uvučeno, masnim kurzivom i s uputnicom na citatni oblik). Uz citatni oblik donosimo zbroj pojavnica svih oblika, a uz necitatni broj pojavnica toga oblika. Ako citatni oblik u tekstu nije potvrđen, označavamo ga zvjezdicom. Ako je broj pojavnica uz citatni oblik veći od zbroja pojavnica potvrđenih oblika, razlika se odnosi na broj potvrda citatnoga oblika. Homografe razlikujemo indeksnim brojevima pokraj natuknice. Značenja razdvajamo rednim brojevima, a ne navodimo sva moguća značenja pojedinoga leksema, nego samo ona koja su potvrđena u tekstu. U oblim zagradama nakon broja pojavnica donosimo razne napomene vezane uz natukničku riječ (za neke glagole i zamjenice navode se svi potvrđeni oblici, rekcija glagola navodi se ako se razlikuje od suvremene, za prijedloge navodimo padeže uz koje se u tekstu pojavljuju i razne druge pojedinosti).

se u dijelu rečenice *...meju kimi biše jedan jelin najlipļi oda vsih onih ostalih...*, gdje, iako u rematskoj poziciji, determinator *jedan* ima funkciju određenoga člana. U tom konkretnom primjeru *jedan* bi se možda moglo tumačiti i kao osnovni broj, ali jednako je vjerojatno i da je riječ o determinatoru, i to u funkciji određenoga člana.

⁴⁶ Što nikako ne znači da determinator *onaj* ne može biti i u rematskome dijelu iskaza. Npr. *ki jelin izajde iz onoga garmja...*, uz *garmje* stoji determinator *onoga* iako se grmlje u tekstu prvi put spominje i dio je reme.

a vez a [6]

Agapit *m* osobno ime, sin svetoga Eustahija [1]

ako vez ako [1]

amen *uzv* amen [1]

barzo *pril* brzo [1]

*bi*¹ *3jd* kondicionala od **biti** [1]

*bi*² *3jd* aorista od **biti** [2]

bihu *3mn* imperfekta od **biti** [2]

*biše*¹ *3jd* imperfekta od **biti** [3]

*biše*² *3mn* aorista od **biti** [1]

biti* *svr/nesvr* biti [10] (potvr. obl. *bi*, *bihu*, *biše*, *je*, *jest*, *nisu*, *sam*, *si*, usp.)

blizu *pril* blizu [1]

bludeći *gl* *pril* *sad* od **bluditi** [1]

bluditi* *nesvr* lutati [1] (potvr. obl. *bludeći*, usp.)

Bog *m* kršćanski Bog [3]

boj se *2jd* imperativa od **bojati se** [1]

bojati se* *nesvr* bojati se [1] (potvr. obl. *boj se*, usp.)

crikva *ž* crkva [1]

ča *zamj* što [8] (nije potvrđeno u vezničkoj funkciji)

činiti se* *nesvr* činiti se [1]

čuditi se *nesvr* čuditi se [1]

čul *jd* *m.r.* *gl* *prid* *rad* od **čuti** [2]

čuti *svr* čuti [2] (potvr. obl. *čul*, usp.)

da¹ vez da [13]

da² vez a, ali, nego [2]

daj *2jd* imperativa od **dati** [1] (u funkciji intenzifikatora)

dati* *nesvr* dati [1] (potvr. obl. *daj*, usp.)

dan *m* dan [1]

del *m* dio [1]

delo* *sr* djelo [1]

dilnik* *m* dionik [1]

dim *ljd* prezenta od **diti** [1]

diti* *svr* reći, kazati [1] (potvr. obl. **dim**, usp.)

dobar* *prid* dobar [1]

dobro* *sr* imanje, blago [1] (poimeničeni prid)

doći* *svr* doći [1] (potvr. obl. **došli**, usp.)

došli *mn. m.r. gl* prid rad od **doći** [1]

domomka *pril* doma [1]

drugi* *red broj* drugi po redu [1]

Duh *m* duh [1] (u sintagmi *Duh Sveti*)

e uzv e [2] (u sintagmi *e ovo*)

Eukupista *ž ime* [1] (ime žene svetoga Eustahija, u glag. verziji *Věra*, a u mlađim hrv. prijevodima *Teopista*, u *Legendi Aurei Theospis*)

Eustakij *m ime* [1] (kršćansko ime koje je Rimljanin Placid uzeo kad se pokrstitio)

ga enkl GAjd *m. i sr. r* od **on¹** [5]

gardoća *ž* ono što je grdo [1] (u sintagmi *gardoća idolska*)

garmje *sr* grmlje [2]

goñenje *sr* gonjenje [1]

Gospodin *m* kršćanski Bog [4]

govoreći *gl* pril sad od **govoriti** [1]

govoriti *nesvr* govoriti [3] (potvr. obl. **govoreći**, usp.)

gredu *3mn* prezenta od **gresti** [1]

gresti* *nesvr* ići [1] (potvr. obl. *gredu*)

grih *m* grijeh [1] (u sintagmi *grih istočni*)

hart *m* vrsta lovačkoga psa [1]

i vezn i *intenzifikator* i [43]

idolski *prid* idolski, poganski, koji se odnosi na idole / idolopoklonstvo [1]

istočni *prid* istočni [1] (u sintagmi *grih istočni*)

Isukarst *m* Isus Krist [4]

Isukarstov *prid* koji pripada Isukarstu [1] (u sintagmi *telo Isukarstovo*)

iz *prij* iz [2] (s G)

izajde 3jd aorista od **izajti** [1]

izajti* *svr* izaći [1] (potvr. obl. *izajde*, usp.)

izsede 3jd aorista od **izsesti** [1]

izsesti* *svr* sići (s konja) [1] (u sintagmi *izsede iz koña*)

ja *zam* lična 1jd ja [5] (potvr. obl. *manom, me, mene, meni, mi*, usp.)

je *enkl* 3jd *nesvr* *prez* od **biti**

jedan *zam* jedan [7] (u funkciji determinatora)

jelin *m* jelen [10]

jer *vez* jer [1]

jest 3jd *prez* od **biti** [1]

jih *enkl* GA od **oni** [3] (prejotirano)

jim *enkl* D od **oni** [2] (prejotirano)

jimam 1jd *prez* od **jimiti** [1]

jimate 2mn *prez* od **jimiti** [1]

jimiti *nesvr* 1. imati, posjedovati [2] 2. trebati [1] (u nesamostalnoj semantičkoj funkciji uz inf drugoga glagola: *ča jimam ja učiniti*)

jime *sr* ime [2]

jini *prid* ostali, drugi [1] (prejotirano)

jistina *ž* *istina* [1] (prejotirano)

jizditi* *nesvr* jahati [1] (potvr. obl. *jizjaše*, usp.) (prejotirano)

jizjaše 3jd imperfekta od **jizditi** [1]

još *pril* još [1]

k *prij* k [4] (s D)

kada *pril* kada [1]

kako *pril* kako [1]

karst *m* krštenje [2]

karsti 3jd prezenta od **karstiti** [2]

karstiše se 3mn aorista od **karstiti se** [1]

karstiti (se)* *svr* krstiti (se) [4] (potvr. obl. *karsti*, *karstiše se*, *karstiv se*, usp.)

karstiv se gl pril proš od **karstiti se** [1]

karstjanin* *m* kršćanin [1] (potvr. obl. *G mn karstjanov*)

karstjanski *prid* kršćanski [2]

ki zam koji [10] (u funkciji relativizatora; potvr. obl. *ki*, *kimi*, *ko*, *koga*, *kom*, usp.)

ki Nmn m.r. od **ki** [1]

kimi Imn m.r. od **ki** [1]

ko NAjd sr.r. od **ki** [3]

koga Gjd m.r. od **ki** [1]

kom Ljd m.r. od **ki** [1]

koñ *m* konj [1]

križ *m* križ [1]

lip prid lijep [1] (potvr. obl. superlativ *najlipli*)

lov *m* lov [1]

manom *Ijd* od **ja** [1]

mater *ž* majka, mater [1]

me A od **ja** [2]

meju *prij* među [1]

mene G od **ja** [1]

meni D od **ja** [2]

mi enkl D od **ja** [2]

mi* *zamj lič za Imn* mi [1] (potvr. obl. *nam*, usp.)

milost *ž* milost [1]

minutu Ajd ž. r. gl prid trp od **minuti** [1] (u sintagmi *noć minutu*)

minuti* *svr* minuti, proći [1] (potvr. obl. *minutu*, usp.)

mirakul *m* čudo [2] (od tal. *miracolo*)

misleći gl pril sad od **misliti** [1]

misliti* *nesvr* misliti [1] (potvr. obl. *misleći*, usp.)

mlad* *prid* mlad [1] (potvr. obl. *mlajemu*, usp.)

mlajemu Djd komparativa pridjeva **mlad** [1]

mnoštvo *sr* mnoštvo [1]

moći* *nesvr* moći [2] (potvr. obl. **mogući**, **mogal**, usp.)

mogal *gl* *prid* rad od **moći** [1]

mogući *gl* *pril* sad od **moći** [1]

moj* *zam* *posv* moj [3] (potvr. obl. **mojemu**, **mojim**, **mojoj**, usp.)

mojemu *Djd m.r.* *posv* *zam* **moj** [1]

mojim *Dmn m.r.* *posv* *zam* **moj** [1]

mojoj *Djd ž.r.* *posv* *zam* **moj** [1]

molim *ljd* *prez* od **moliti** [1]

moliti* *nesvr* moliti [1] (potvr. obl. **molim**, usp.)

mriža *ž* mreža [1]

mu *enkl* *D jd m. i sr. r* od **on** [4]

muž *m* muž, suprug [1]

na *prij* na [7] (s A i L)

nadzadu *pril* straga [1]

najdoše *3mn* *aorista* od **najti** [1]

najlipli *superlativ* od **lip** [1]

najti* *svr* naći [1] (potvr. obl. **najdoše**, usp.)

nam *D* *enkl* od **mi** [1]

nauk *m* učenje [1]

ne *čest* *neg* ne [4]

nego *vez* nego [1] (sinonimno **ner**)

neka *vez* neka [2]

ner *vez* nego [1] (sinonimno **nego**)

niki *zam* neki [1]

nisu *3mn* *zanimjani* *prez* *nesvr* *glag* **biti** [1]

noć *ž* noć [1]

ńega *G m.r.* od **on¹** [2]

ńegov *zam* *posv* za *3jd m.r.* [1]

ńegova *Njd ž.r.* od **ńegov** [1]

ńegovi *Djd ž.r.* od **ńegov** [1]

ńih *G* od **oni** [2]

ńim *I* od **on** [1]

o¹ *prij* o [1]

o² *uzv* o [1]

obraćati* *nesvr* obraćati, okretati [2] (potvr. obl. **obraćas**, usp.)

obraćas *2jd prez* od **obraćati**

obratiti se* *svr* obratiti se komu (riječima) [1] (potvr. obl. **obrativ se**, usp.)

obrativ se *glag pril proš* od **obratiti se** [1]

obtikati *nesvr* trčati okolo, optrčavati [1]

očete *2mn* od **otiti** [1]

od [16] / **oda** [1] *prij* od

odgovori *3jd aorista* od **odgovoriti** [2]

odgovoriti* *svr* odgovoriti [2] (potvr. obl. **odgovori**, usp.)

on¹ *zam lič za 3jd on* [13] (potvr. obl., **ga**, **mu**, **ńega**, **ńim**, usp.)

on² *zam pokaz onaj* [13] (i u ulozi determinatora: potvr. obl. **ono**, **onoga**, **onom**, **onomu**, **onih**)

onako *pril* onako [1]

ondi *pril* ondje [1]

oni *zam lič za 3mn oni* [11] (potvr. obl. **jih**, **jim**, **ńih**, usp.)

onih *Gmn* od **on²** [2]

ono *zam lič za 3jd sr.r.* od **on²** [6]

onoga *Gjd m.r.* od **on²** [7]

onom *Ljd m.r.* od **on²** [1]

onomu *Djd m.r.* od **on²** [1]

opere *3jd prez* od **oprati** [1]

oprati* *svr* oprati [1] (potvr. obl. **opere**, usp.)

ostali* *prid* ostali [2] (potvr. obl. **ostalih**, **ostalimi**, usp.)

ostalih *Gmn* od **ostali** [1]

ostalimi *Imn* od **ostali** [1]

ostati* *svr* ostati [1] (potvr. obl. **ostaše**, usp.)

ostaše *3mn aorista* od **ostati** [1]

ostavi *3jd aorista* od **ostaviti** [1]

ostaviti* *svr* ostaviti [1] (potvr. obl. *ostavi*, usp.)

otiti* *nesvr* htjeti [1] (potvr. obl. *očete*, usp.)

ovaj* *zam pokaz* ovaj [3] (potvr. obl. *ovo*², *ovaj*, *ovu*, usp.)

ovo¹ *uzv evo* [2] (u sintagmi *e ovo*)

*ovo*² *Ajd sr. r.* od **ovaj** [1]

ovoj *Ljd ž. r.* od **ovaj** [1]

ovu *Ajd ž. r.* od **ovaj** [1]

pade *3jd aorista* od **pasti** [1]

pak *pril* onda, zatim [1]

pasti* *svr* pasti [1] (potvr. obl. *pade*, usp.)

pitaj *2jd imperativa* od **pitati** [1]

pitati* *nesvr* pitati [1] (potvr. obl. *pitaj*, usp.)

Placid *m* vlastito ime, Placid [11]

Placidov *prid posv* Placidov [1]

po *prij* po [2] (s L)

pobići* *svr* pobjeći [1] (potvr. obl. *pobiže*, usp.)

pobiže *3jd aorista* od **pobići** [1]

poča *3jd aorista* od **počati** [1]

počati *svr* početi [1] (potvr. obl. *poča*, usp.)

podne *sr* podne [1]

poginu *3mn prez* od **poginuti** [1]

poginula *3mn sr.r. glag prid rad* od **poginuti** [1]

poginuti* *svr* poginuti, propasti [2] (potvr. obl. *poginu*, *poginula*, usp.)

poj *2jd imperativa* od **pojti** [1] (usp. *pojdi*)

pojde *3jd aorista* od **pojti** [1]

pojdemo *1mn prezenta* od **pojti** [1]

pojdi *2jd imperativa* od **pojti** [1] (usp. *poj*)

pojdite *2mn imperativa* od **pojti** [1]

pojti* *svr* poći [6] (potvr. obl. *poj*, *pojde*, *pojdemo*, *pojdi*, *pojdite*, *pošad*, usp.)

pop *m* svećenik [5]

posridi *pril* posred, po sredini [1]

postaviti *svr* postaviti [1]

pošad *glag pril proš* od **pojti** [1]

povida *3jd prez* od **povidati** [1]

povidati* *nesvr* govoriti, kazivati [1] (potvr. obl. *povida*, usp.)

prav *prid* prav, ispravan [2]

prid *prij* pred [1] (s I)

pride *3jd aorista* od **priti** [1]

priti* *svr* doći [1] (potvr. obl. *pride*, usp.)

prijaše *3mn aorista* od **prijati** [3]

prijati* *svr* primiti [3] (potvr. obl. *prijaše*, usp.; usp. i sinonimno **primiti**)

prijatelj *m* prijatelj [1]

prilika *ž* lik, obličje [2]

primemo *1 mn* od **primiti** [1]

primiti* *svr* primiti [2] (potvr. obl. *primemo*, *primu*, usp.)

primu *3mn prezenta* od **primiti** [1]

pripravan *prid* pripravan [1]

progañal *jd m. r. glag prid rad* od **progañati** [1]

progañati* *nesvr* progañati [1] (potvr. obl. *progañal*, usp.)

progoniti *nesvr* progoniti [2] (potvr. obl. *progoniš*, usp.)

progoniš *2jd prezenta* od **progoniti** [2]

prosvitljen *prid* svijetao, blještav [1] (postanjem *glag prid trp* od *prosvitliti*)

pustiña *ž* pustinja [1]

put *m* put [2]

reci *2jd imperativa* od **reći** [2]

reče *3jd aorista* od **reći** [6]

reći* *svr* reći [11] (potvr. obl. *reče*, *reci*, *rekal*, *rekoše*, *reku*, usp.)

rekal *jd m. r. glag prid rad* od **reći** [1]

rekoše *3mn aorista* od **reći** [1]

reku *1jd prezenta* od **reći** [1]

rič *ž* riječ [1]

rimski *prid* rimski [1]

rog* *m* rog [1] (potvr. obl. **rozi**, usp.)

rozi Gmn od **rog** [1]

s / sa *prij s*, *sa* [2]

sam¹ *prid sam* [2]

sam² *1jd nesvr prez enkl* od **biti** [3]

saňalo *jd sr. r. glag prid rad* od **saňati** [1]

saňati* *nesvr sanjati* [1] (potvr. obl. **saňalo**, usp.)

se zam povr se [10] (uz povratne glagole)

si *2jd nesvr prez enkl* od **biti** [5]

sin *m* sin [4] (potvr. obl. D *jd sinu*, N *mn sinovi*, D *mn sinovom*, A *mn sini*)

skoči *3jd aorista* od **skočiti** [1]

skočiti* *svr skočiti* [1] (potvr. obl. **skoči**, usp.)

slišati* *nesvr slušati* [1] (potvr. obl. **slišeći**, usp.)

slišeći *glag pril sad* od **slišati** [1]

spasenje *sr* spasenje [1]

Spasitelj *m* Spasitelj, naziv za Isusa Krista [1]

star* *prid star* [1] (potvr. obl. komp. **starji**, usp.)

starji *komp* od **star** [1]

stina *ž* stijena [1]

stajati *nesvr stajati* (potvr. obl. **stoje**, usp.)

stoje *3mn prez* od **stajati** [1]

strah *m* strah [1]

sunce *sr* sunce [1]

suprotiv *prij* nasuprot [1] (s G)

svaki *zam* svaki [1]

svarhu *prij* ponad, iznad [1] (s G)

svet *prid* svet [4]

sveti *sr* sveti [1] (postanjem poimeničeni pridjev)

svit *m* svijet [1]

sviti *3jd prez* od **svititi** [1]

svititi *nesvr. svijetliti* [1] (potvr. obl. **sviti**, usp.)

svoj *zam povr.-posv* svoj [3] (potvr. obl. *svoji, svojimi, svoju*, usp.)

svoji *Amn m. r.* od **svoj** [1]

svojimi *Imn m. r.* od **svoj** [1]

svoju *Ajd ž. r.* od **svoj** [1]

ta *zam pokaz* taj [2] (potvr. obl. *te'*, usp.)

tada *pril* tada [1]

te' *Amn ž. r.* od **ta** [1]

te² *GAjd enkl* od **ti¹** [4]

tebi *Djd* od **ti¹** [1]

telo *sr* tijelo [1]

Tempisto *m* Tempisto, vlastito ime [1]

ti¹ *zam lič za 2 jd* ti [14] (potvr. obl. *te, tebi, ti, tobom*, usp.)

ti *Djd enkl* od **ti¹** [2]

tirajući *glag pril* *sad* od **tirati** [1]

tiraše *3jd imperfekta* od **tirati** [2]

tirati *nesvr* tjerati, goniti [4] (potvr. obl. *tiraše, tirajući*, usp.)

tobom *Ijd* od **ti¹** [1]

toliko *pril* toliko, tako mnogo [1]

tolikoje *pril* jednako, upravo toliko [1]

tovariš *m* drug, prijatelj [1]

tovarištvo *sr* društvo, družba [1]

tud *pril* tuda, tim putem [1]

tudje *pril* u taj čas, odmah [1]

tvoj *zam posv* tvoj [5] (potvr. obl. *tvoja, tvoje, tvoji*, usp.)

tvoja¹ *Njd ž. r.* od **tvoj** [1]

tvoja² *Nmn sr. r.* od **tvoj** [1]

tvoje *Gjd ž. r.* od **tvoj** [1]

tvoji *Nmn m. r.* od **tvoj** [1]

u *prij* u [5] (s L, A)

učini *2jd imperativa* od **učiniti** [1]

- učinimo** *1mn prezenta* od **učiniti** [1]
učinite *2mn imperativa* od **učiniti** [1]
učiniti *svr* učiniti [4] (potvr. obl. **učini**, **učinimo**, **učinite**, usp.)
ugodno *pril* po volji, drago, milo [1]
uhiti *3jd prez* od **uhititi** [1]
uhititi *svr* uhvatiti [2] (potvr. obl. **uhiti**, usp.)
ujistinu *pril* uistinu, zaista [2]
ukaza *3jd aorista* od **ukazati** [1]
ukazati* *svr* pokazati, očitovati [2] (potvr. obl. **ukaza**, **ukažu** usp.)
ukažu *1jd prezenta* od **ukazati** [1]
ulisti* *svr* ući [1] (potvr. obl. **ulize**, usp.)
ulize *3jd aorista* od **ulisti** [1]
umije *3jd prezenta* od **umiti** [1]
umiti* *svr* umiti, oprati [1] (potvr. obl. **umije**, usp.)
uzajde *3jd aorista* od **uzajti** [1]
uzajti* *svr* uzići, popeti se [1] (potvr. obl. **uzajde**, usp.)
- varh** *m* vrh [2]
vas* *zam* sav [4] (potvr. obl. **vse**, **vsī**, **vsih**, usp.)
veće *pril* više [1] (u komparativu: *veće prosvitljen*)
vekši *komp* od **velik** [1]
vele *pril* vrlo
velik *prid* velik [3] (potvr. obl. **vekši**, usp.)
vični *prid* vječan [4]
videći *glag* *pril* *sad* od **viditi** [2]
vidi *2 i 3jd aorista* od **viditi** [3]
vidil *jd m. r. glag* *prid* *rad* od **viditi** [5]
vidili *mn m. r. glag* *prid* *rad* od **viditi** [1]
viditi* *svr i nesvr* vidjeti [11] (potvr. obl. **videći**, **vidi**, **vidil**, **vidili**, usp.)
vidinje *sr* viđenje, vizija [1]
visok *prid* visok [1]
vitez *m* vitez [5]

voda ž voda [1]

vraća se 3jd prezenta od **vraćati se** [1]

vraćati se* nesvr vraćati se [1] (potvr. obl. *vraća se*, usp.)

vratiti se* svr vratiti se [1] (potvr. obl. *vrativ se*, usp.)

vrativ se glag pril proš od **vratiti se** [1]

vse Ajd sr. r. od **vas** [1]

vsi Nmn m. r. od **vas** [1]

vsih Gmn m. r. od **vas** [2]

zač¹ pril zašto [1]

zač² vez jer [3]

zapovi 3jd prezenta od **zapoviti** [1]

zapoviti* svr zapovjediti [1] (potvr. obl. *zapovi*, usp.)

zato pril zato [1]

zazva 3jd aorista od **zazvati** [1]

zazvati svr zazvati [1] (potvr. obl. *zazva*, usp.)

zemlja ž zemlja [1]

znaj 2jd imperativa od **znati** [1]

znam 1jd prezenta od **znati** [1]

znaš 2jd prezenta od **znati** [1]

znati* nesvr znati [3] (potvr. obl. *znaj, znam, znaš*, usp.)

zvati se nesvr zvati se [1]

žena ž žena [5]

živ prid živ [1]

život m život [4]

5. Zaključak

U članku se objavljuje transkripcija, jezična analiza i rječnik dosad nepoznate hrvatske latiničke verzije legende o svetom Eustahiju. Legenda se nalazi u slabo poznatome zborniku, koji smo nazvali *Fantovičevim* i naslovljena je *Od Placida, viteza rimskoga*. Gotovo svi tekstovi iz toga zbornika nalaze se i u latinskoj zbirci Jacobusa de Voragine *Legenda aurea*, koja je u europskome sred-

njovjekovlju bila iznimno popularna. Stoga, a i zbog sličnosti s latinskom verzijom, pretpostavili smo da je ova verzija legende o svetome Eustahiju nastala prema latinskome predlošku, to više što je primjerak zbirke *Legenda Aurea* iz godine 1307. sačuvan na šibenskome području.

Verzija iz *Fantovićeva zbornika* u odnosu na latinski predložak znatno je skraćena, ne opisuje cijeli život svetoga Eustahija, nego samo proces njegova čudesnoga obraćenja na kršćanstvo, ali je sadržajno i kompozicijski zaokružena, a završna formula na kraju svjedoči o tome da je “skraćivanje”, tj. prijevod samo jedne epizode iz Eustahijeva života bilo namjerno.

Analiza jezičnih značajki teksta nesumnjivo ukazuje na to da je tekst čakavski, a ikavsko-ekavski refleks jata s nekoliko odstupanja u korist ikavizama upućuje na jugoistok ikavsko-ekavskoga čakavskoga dijalekta, a vjerojatno je riječ o području Vrgade ili sjevernije od nje. Na područje između Zadra i Šibenika upućuje i rasprostranjenost prezimena Fantov.

Sintaktičko-stilske značajke poput polisindetona (osobito s veznikom *i*), velike zastupljenosti glagolskih oblika, upravnoga govora i eksplicitno subordiniranih odnosnih rečenica karakteristične su za srednjovjekovnu pripovjednu prozu toga doba.

U vezi s leksikom treba naglasiti izuzetno malen broj tuđica, što je neobično za tekstove toga doba, osobito prijevodne. Razlog tomu može biti i to što je tekst opsegom malen.

Stvaranje cjelovitije i točnije slike o značajkama jezika kojim je pisan *Fantovićev zbornik* na svim razinama te sigurnije utvrđivanje njegova porijekla bit će moguće tek kada se tekstološki i jezično obrade svi tekstovi u njemu zastupljeni.

6. Izvor

Fantovićev zbornik, tekst *Od Placida, viteza rimskoga*, *Fachbibliothek für Slawistik der Universität Wien*, sign. HS6.

7. Literatura:

A VORAGINE, JACOBUS 1890. *Legenda Aurea*, Vratislaviae.

BROZOVIĆ, DALIBOR 1963. O rekonstrukciji predmigracijskoga mozaika hrvatskosrpskih dijalekata, *Filologija*, 4, str. 45–55, Zagreb.

BUDAGOV, RUBEN 1985. *Shodtsva i neshodstva meždu rodstvennymi jazykami: romanskij lingvističeskij material*, Moskva.

- DE VORAGINE, JACOBUS 1995. *The Golden Legend*, Princeton.
- FALIŠEVAC, DUNJA 1980. *Hrvatska srednjovjekovna proza, Književnopovijesne i poetičke osobine*, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb.
- HERCIGONJA, EDUARD 1983. Iz radova na istraživanju stilematike i sintakse proze 15. st. *Nad iskonom hrvatske knjige*, str. 359–439.
- HERCIGONJA, EDUARD 1994. *Tropismena i trojezična kultura hrvatskoga srednjovjekovlja*, Matica hrvatska, Zagreb.
- HAMM, JOSIP 1987. Acta Pilati i Cvitje. Hrvatska proza Marulićev vremena, Knjiga druga, *Stari pisci hrvatski 40*, JAZU, Zagreb.
- KAPETANOVIĆ, AMIR 2003. Jezične značajke i leksikografska obrada fra Ivanove Filomene iz XVII. st., *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 29, Zagreb, str. 131–157.
- KAPETANOVIĆ, AMIR 2004. Tekstološka obrada i jezična analiza Berčićeva glagoljskoga fragmenta (I/27) iz XV. stoljeća, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 30, Zagreb, str. 85–96.
- Leksik prezimena Socijalističke Republike Hrvatske* 1976. Institut za jezik – Matica hrvatska, Zagreb.
- LISAC, JOSIP 1999. *Hrvatski govori, filolozi, pisci*, Matica hrvatska, Zagreb.
- LUKEŽIĆ, IVA 1990. *Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt*, Sveučilišna naklada Liber, Rijeka.
- MIKLOSICH, FRANC 1863–1865. *Lexicon palaeoslovenico–graeco–latinum*, Vindobonae.
- MALIĆ, DRAGICA 1997a. *Žića svetih otaca – Hrvatska srednjovjekovna proza*, Matica hrvatska – Institut za hrvatski jezik, Zagreb
- MALIĆ, DRAGICA 1997b. Nedoumice u transkripciji stare hrvatske latinice, *Suvremena lingvistika* 43–44, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, str. 93–155.
- MALIĆ, DRAGICA 2002. *Na izvorima hrvatskoga jezika*, Matica hrvatska, Zagreb.
- MALIĆ, DRAGICA 2004. Najstariji hrvatski latinički spomenici (do sredine 15. stoljeća), *Stari pisci hrvatski*, Knjiga 43, HAZU, Zagreb.
- MOGUŠ, MILAN 1977. *Čakavsko narječje*. Školska knjiga, Zagreb.
- MRAZOVIĆ, PAVICA – VUKADINOVIĆ, ZORA 1990. *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*, Dobra vest, Novi Sad.
- PEŠKOVSKIJ, ALEKSANDAR METVEEVITZ 1928. *Russkij sintaksis v naučnom osveščenii*. Moskva–Leningrad.
- PETROVIĆ, IVANKA 1977. Marijini mirakuli u hrvatskim glagoljskim zbirkama i njihovi europski izvori, *Radovi Staroslavenskoga instituta* 8, str. 5–225.
- PRANJKOVIĆ, IVO 2002. *Hrvatska skladnja. Rasprave iz sintakse hrvatskoga standardnoga jezika*. Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.

- Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–XXIII, 1880–1976. JAZU, Zagreb.
- SILIĆ, JOSIP 1992–1993. Aktualizator jedan u hrvatskome jeziku, *Filologija* 20–21, str. 403–411, Zagreb.
- SKOK, PETAR 1971.–1974. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I.–IV.*, JAZU, Zagreb.
- STECENKO, A. N. 1972. *Istoričeskij sintaksis ruskogo jazyka*. Moskva.
- ŠTEFANIĆ, VJEKOSLAV i suradnici 1969. Hrvatska književnost srednjega vijeka, *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knjiga 1, Matica hrvatska – Zora, Zagreb.
- ŠTRKALJ DESPOT, KRISTINA 2004. Asindetske složene strukture u “Tundalovu viđenju”, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 30, str. 181–202.
- TURKOVIĆ, ANTUN JOSIP 1795. *Život svetoga Eustachie s naukom kršćanskim vire svete*, Osik.
- VIDOVIĆ, MLADEN 2003. *Sveti Eustahije mučenik, nebeski zaštitnik lovaca*, Split.

Unpublished Croatian version of the St Eustace’s Legend

Abstract

The transcription, analyses of the graphic, orthographic and linguistic characteristics and vocabulary of the unpublished Croatian version of St Eustace’s Legend (called *Od Placida, viteza rimskoga*) are provided in the paper. On the basis of comparison with the Latin version of the same legend in the popular *Legenda Aurea* the conclusion about the direct translation from Latin is formed. Linguistic characteristics of the text lead to assumption about the čakavian provenance of the text (southern part of the čakavian-ikavian-ekavian dialect), precisely the region of the island Vrgada or northern regions.

Ključne riječi: *Legenda Aurea*, Fantovićev zbornik, Sveti Eustahije, Placid, hrvatski jezik 15./16. stoljeća

Key words: *Legenda Aurea*, Fantović’s codex, St Eustace, Placidus, Croatian language of 15th/16th century